

Een andere kijk op vrijheid.

Alias Pyrrho

Een andere kijk op vrijheid.

Essay

Schrijver: Alias Pyrrho
Coverontwerp: Yan Krikke
ISBN: 9789402193503
© Pyrrho 2019

Eerder verschenen over dit onderwerp:

2014 Waarden, wat zijn dat eigenlijk voor dingen.
2018 Een vrije wil... of niet soms?
2019 De positie van waarden in het cognitieve systeem.

Op de A12 ter hoogte van Zoetermeer gebeurde er even na kwart over zeven 's avonds een ernstig auto-ongeluk. De bestuurder van de auto die het ongeluk veroorzaakte kwam terug van een bedrijfsfeestje en had twee glazen rode wijn gedronken. Bij een fatale inhaalmanoeuvre duwde hij een achteropkomende personenauto bij een snelheid van ruim 120 km. tegen de vangrail waarbij de bestuurster van de auto zwaargewond werd. Hij had die auto in zijn spiegel niet gezien verklaarde hij achteraf tegen de politie. De jonge vrouw kwam uit het ziekenhuis met een dwarslaesie en zal haar verdere leven in een rolstoel moeten zitten.

Vrijheid is een onderwerp waarover al veel boeken zijn verschenen. Zodat de vraag opkomt: Is daar nog iets aan toe te voegen? De titel van dit boek: 'Een ander kijk op vrijheid' geeft die suggestie zeker. Dit essay gaat over vrijheid en dat betekent tevens dat het gaat over onvrijheid. Vrijheid hoeft niet in alle gevallen direct verband te houden met onvrijheid, maar meestal wel, omdat onvrijheid eerder een standaard situatie is zoals we verderop zullen gaan zien. Onvrijheid doet zich in tal van vormen voor; we hoeven alleen maar naar de synoniemen en connotaties van het woord onvrijheid te kijken om te weten hoe breed het gebied van onvrijheid is en daarmee ook van bevrijding. Een ontsnapping of loskomen van een situatie die tot vrijheid leidt.

Onvrijheid als synoniem kunnen we omschrijven als beknutting, beperking, limitatie, restrictie, maar ook als dwang, drang, belasting, pressie, last of als connotaties met de woorden als onderworpenheid, onderdanigheid, gehoorzaamheid, onderdrukking, coërcitie, betutteling, bemoeizucht of verslaving, verplichting en heftige vormen van onvrijheid, zoals repressie, determinatie, dictatuur en ook ultiem als gevangenschap. Dit brede spectrum van soorten onvrijheden kan oplopen van fysieke en psychische zware vormen tot onbewuste en lichtere vormen van onvrijheid, die aangeven hoe heftig of hoe beperkt bevrijding van een ongewenste belasting kan zijn. De inleidende anekdote ging over een vrije keuze, (twee glazen wijn op een feestje, moet toch wel kunnen?) met buitengewoon ernstige gevolgen voor gedwongen keuzes of voldongen feiten van onvrijheid, (nooit meer gewoon kunnen lopen). Dit essay gaat over vrijheid in ruime zin binnen naties, vrijheid in en tussen groeperingen, vrijheid tussen partners en de private vrijheid van individuen die gebukt gaan onder hun eigen psychische last of wat iemand in vrijheid meent te kunnen doen, met directe of vaak indirecte schade voor anderen. Onvrijheden die vanuit een psychische gesteldheid, een dringende behoefte of een verslaving kunnen ontstaan en pressies die worden opgelegd door omstandigheden of door de wil van een enkeling. Maar het thema vrijheid gaat over meer dan dat,

want vrijheid is een grondrecht in democratieën, het is ook een mensenrecht dat als oer-beweging terug te voeren is naar de ecologie, de evolutie en vooral de cognitieve evolutie in de prille cultuur. Daarover later meer, want dan gaat het over die andere kijk op vrijheid. In eerste instantie raakt vrijheid de rechtsorde in natiestaten waarin de ruimte voor legaal en illegaal handelen wordt afgebakend, (het alcoholpromillage in het verkeer). Het recht is in de meeste Westerse landen, verankerd in een parlementaire democratie met redelijke wetten, een rechtsstaat met politie en justitie, en een kritisch controlerende vrije pers. Zo niet, dan worden vrijheden slechts privileges voor minderheden. Veelal machtige minderheden, elites die anderen beknotten in hun handelen en zelfs in hun denken. Dat kunnen politieke of religieuze regimens zijn of bovenlagen in machtsposities die de vrijheid beperken om die voor zichzelf te behouden. Zo is vrijheid voor de een onmiddellijk verbonden met de onvrijheid van de ander. Die ambivalentie kan zich ook voordoen in een maatschappelijk debat tussen diverse linkse of rechtse groeperingen of religieuze opvattingen, maar die tegenstrijdigheid van wensen en beperkingen kan tevens tot in het ambivalente individu huishouden die per se iets graag wil, (roken) maar die gevaarlijke verslaving tegelijkertijd niet wil (kanker). Die tegenstrijdigheid leidt tot vragen: Hoe vrij is de wil? Ook indien er

geen sprake is van verslaving. Heeft de mens wel een vrije wil? En is de vrijheid van handelen niet automatisch verbonden met beperkte rechten en onvrijheid? Zoals verkeersregels ons behoeden voor gevaren die kunnen overkomen, waardoor we ons vrij bewegen op veilige wegen door stoplichten, over zebrapaden en bij voorrangsborden. De kwesties over vrijheid die we hier in deze korte inleiding laten passeren zijn geen bijzondere invalshoeken om dit onderwerp te benaderen, maar om een andere kijk op vrijheid te krijgen vertrekken we vanuit een ander, universeel uitgangspunt; een wetmatigheid die evolutionair heeft geleid tot wat we zijn: homo sapiens in een gevorderd cultureel stadium. Maar eerst, wat is vrijheid?

Vrijheid is een beleving.

Wat vrijheid is dat voel je. Dat voelt goed, dat voelt als een opluchting, een bevrijding, een zucht van verlichting. Het is de ruimte om niet bevreesd te zijn, om vrij te kunnen gaan en staan, vrij te praten en vrij te kunnen denken en te doen. Positief gezien zijn de diepste gevoelens van vrijheid, het ultieme gevoel van onafhankelijkheid, dat niemand of niets je iets kan doen of iets kan aanzeggen. Je bent als een vogel zo vrij en dat voelt vanuit een positie van beknotting als een hemels geschenk. Vrijheid kun je tevens rationeel benaderen en nader analyseren waar de schoen wringt, je kunt analyseren wat je in bedwang houdt, maar de beste ervaring van vrijheid voelt onmiddellijk als een verlossing van een last. Een fijne emotionele ervaring die pas extra goed tot uiting komt bij de verlossing van het tegendeel: gevoelens van dwang, belasting, afhankelijkheid, begrenzing, stress, angst, plicht, druk, verdrukking, repressie en uiteraard gevangenschap. Of anders omstandigheden die vluchten noodzakelijk maken, zoals natuurrampen en oorlogen, voedseltekorten, vervolging, racisme of bij discriminatie een vlucht noodzakelijk kunnen maken. Het zijn situaties voor levensbedreigende onvrijheden die sterke emoties oproepen. Tegenover benauwende situaties staat slechts één woord: vrijheid, dat kracht krijgt met een uitroepteken. Een sterk gevoelde druk kan

slechts bij uitzonderling te maken hebben met een zware inspanning om iets te bereiken, iets waaraan men werkt of waarin men gelooft, waarbij de last als nadeel het verwachte voordeel bij lange na niet overstijgt. Die inspanning kan bedoeld zijn om een toekomstige vrijheid te bewerkstelligen, waarvoor een offer wordt gebracht. Het is een bevrijding van een last; bijvoorbeeld als na een zware studie het examen wordt gehaald met een diploma wat ruim baan geeft voor een gewenste job. Een carrière die bevrijdend is door een aanzienlijk hoger inkomen dat bijvoorbeeld uitzicht biedt op het bezit van een woning. Een woning in een wijk met veel groen, waarwater of bossen, waarmee het leven een reeks van vrijheden verwerft die elk op hun beurt een fijn gevoel geven, met in het achterhoofd de inspanning die met dit vrijheidsstreven gepaard ging. Dit alles als het resultaat van zelfontplooiing waarin men zelf een bepaalde vrijheid bevocht. Maar vrijheid kan ook toevallig komen aanwaaien, bijvoorbeeld bij een onverwachte kennismaking met wat blijkt een lang verwachte levenspartner die het eenzame leven komt bevrijden; maar gewoonlijk vergt het enige inspanning om vrijheid te verkrijgen, dan wel om de vrijheid te behouden. Er zijn vele vormen van vooruitgang die als een bevrijding aanvoelen. Maar sterker komt het idee van vrijheid bij het ondergaan van een daadwerkelijke belasting of vormen van psychische onderdrukking en verstikkende sancties.

Dergelijke angstige gevoelens zijn benauwend, die grijpen je naar de keel. Zoals het gevoel dat je niet kunt zeggen wat je zou willen zeggen, omdat je verraden kunt worden en daarna opgesloten in een cel. Het angstige gevoel dat je vanuit je omgeving gedwongen wordt handelingen te verrichten waar je moreel gezien tegen bent, bang om uitgesloten te worden uit een gemeenschap. Het gevoel dat je bevreesd bent om iemand tegen te spreken, omdat het je baan kan kosten. Of het gevoel dat je als gezin er alleen voor staat met een minimum inkomen, terwijl je drie kinderen moet opvoeden. En ten slotte het gevoel van plicht, van stress en pressie omdat je een verantwoordelijkheid hebt die als een zware last op je schouders drukt. In al die gevallen is onvrijheid een gevoelservaring die in schril contrast staat met de bevrijding daarvan. De meeste vormen van dwang komen van buitenaf, die door niet eenvoudig te beïnvloeden omgevingsfactoren belastend zijn. Dat zou een dictatoriaal regiem kunnen zijn, of een schijndemocratie, racisme of discriminatie, dwingende ideologieën of fanatieke religieuze opvattingen, brute uitbuiting of politieke en sociale repressie. Er kan sprake zijn van harde of duidelijke repressieve dwang, maar er zijn ook sluipende, onbewuste vormen van beknutting die mensen in een stressvol keurslijf persen. Zoals het neoliberale economische systeem dat ondernemers dwingt tot meer rendement, tot nog meer omzet of

rendement en meer winst, meer investeringen, meer concurrentievoordeel en meer aandelen of opties in beheer. Een alomvattend economisch systeem dat bekend staat als de 'vrije markt', maar wat door financiële investeringen en concurrentie niets vrijlaat, tot aan de afloop in een faillissement. Het zijn genormaliseerde, maar tevens dwangmatige waarden die leiden tot stress op de werkvloer om streefcijfers te halen en paniek op de beurs als de koersen dramatisch dalen. Of dwangmatigheden die bekend staan als fatsoensnormen of taboes die in bepaalde conservatieve kringen onwelvoeglijk worden gevonden, zoals seksuele vrijheden. Als onvrijheid veel vormen kan aannemen dan geldt dat voor situaties die vrijheid brengen evenzo goed. Rust, vrede en tevredenheid zijn voorwaarden om gevoelens van vrijheid te stabiliseren. Maar niets staat stil, waardoor verworven vrijheden kunnen slijten en verloren gaan, en zekerheden kunnen door de dynamiek van trends en maatschappelijke of technologische ontwikkelingen verdwijnen. Het is goed om bewust te blijven van beperkingen die worden voorgesteld; het is goed om alert te zijn op maatregelen die protest verbieden, die stakingen, rebellie, oppositie en verzet veroordelen, of die eigenzinnigheid inperken door strikte normen op te leggen die excentrieke of andersdenkende lui zwart maken of discrimineren, door meer palen en perken te stellen die de vrije ruimte in het denken